

Érem, som i serem

El pare de l'Estat català medieval

Recreació a Lleida, l'any 2013, de les noces reials entre Berenguer IV, comte de Barcelona, i Peronella d'Aragó, l'any 1150.

El llibre, titulat senzillament *Ramon Berenguer IV* (Rafael Dalmau Editor, 2014) és, com destaca l'autor, el medievalista Josep-David Garrido i Valls (Alacant, 1965), la primera biografia sobre un personatge cabdal en la història de Catalunya. El pes històric del seu besnét, Jaume I, i el fet d'estar parlant d'un període històric molt llunyà, el segle XII (Berenguer IV va nèixer entre els anys 1113 i 1114, no se n'ha pogut establir la data amb exactitud, i morí el 1162), fan segurament que en l'imaginari no tinga aquella dimensió fundacional.

Fins ara, la vida de Berenguer IV s'havia tractat de forma dispersa i, de vegades, discutible, com ara el "resum biogràfic" publicat el 1955 per Ferran Soldevila amb el títol *Ramon Berenguer IV el Sant*. Un acostament "escrit amb bona voluntat però amb no gaires pretensions que, fins i tot, frega el panegíric", acota Garrido sobre la pretesa santedat.

Una biografia de Ramon Berenguer IV, a càrrec de l'historiador Josep-David Garrido, reivindica la figura del comte de Barcelona que aconseguí la unió amb Aragó i duplicà els territoris heretats de son pare, Ramon Berenguer III, amb la conquesta de Tortosa i Lleida fins a assolir gairebé els perfils geogràfics de la Catalunya estricta.

Amb tot, l'historiador alacantí, que els darrers anys ha centrat la seua activitat investigadora en diverses personalitats històriques com ara Martí I o Jaume II, no té cap dubte de la transcendència històrica d'un governant que és "amb certesa, un dels homes més remarcables de la història dels catalans: el fundador de l'Estat català medieval compartit amb els aragonesos", diu a la introducció en referència al que seria la *Corona Arago-*

num et Cataloniae. Una fita aconseguida amb la unió amb Aragó, culminada amb les noces amb la princesa aragonesa Peronella, l'any 1150. I ampliada amb la conquesta en terres musulmanes de Tortosa i Lleida. "El governant més determinant de l'època és Jaume I. Però si haguera d'escollir el següent personatge més important, escolliria sense dubte el seu besavi, Ramon Berenguer IV". Tenint en compte la seua data de naix-

ment, Garrido pensa que “encara som a temps de celebrar la seua efemèride”.

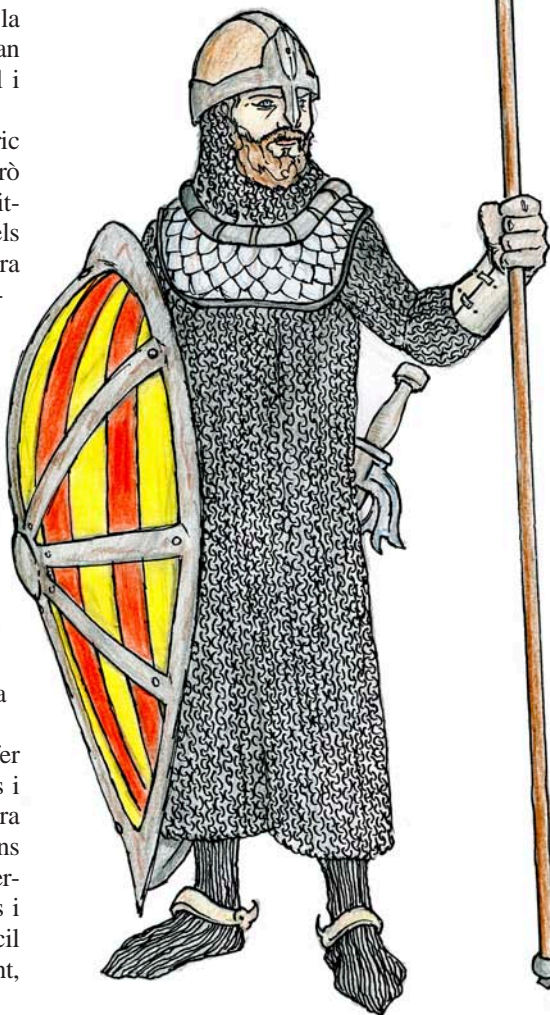
La gènesi del projecte, en tot cas, té a veure amb el sondeig dels orígens històrics de Catalunya en un moment molt significatiu políticament i carregat de referències simbòliques i històriques. “El meu editor, Rafael Dalmau, amb el qual ja havia publicat alguns llibres [diu Garrido en referència a *Jaume I i el regne de Múrcia* (1997), *La conquesta del sud valencià i Múrcia per Jaume II* (2002) i *La batalla d’Almansa* (2008)] em va proposar fa molt de temps fer alguna cosa sobre els orígens del Principat de Catalunya. I estirant el fil, vaig arribar a Ramon Berenguer IV. No amb la voluntat de posar-lo pels núvols, sinó de fer un acostament al personatge tot i la manca de documentació. Cal remarcar que estem parlant del segle XII”. Un treball documental per al qual Garrido també ha tingut en compte “les cròniques dels rivals, els àrabs d’Alandalús. Per explicar la història cal passar a l’altra banda de la frontera, una tasca que no sempre fan els historiadors. Lamentablement, el desconeixement de la historiografia àrab medieval és un gran vici de la medievalística institucional i universitària catalana i espanyola”.

El resultat ha estat un estudi històric prolix en dades i interpretacions però bastant llegidor (“m’agrada literaturitzar la història, no m’agrada que els llibres caiguen de les mans”, assegura Garrido), que s’ha trobat com a principal obstacle l’escassetat documental. “La cancelleria catalano-aragonesa no fou una realitat fins el temps de Jaume I, i això, òbviament, priva l’historiador del segle XII de la massa documental que sí que tenim del segle XIII”, apunta Garrido. Una limitació que obligada a “filar molt prim” sobre els “exiguts testimonis documentals conservats”, bàsicament els pergamins sobre el regnat de Ramon Berenguer IV conservats a l’Arxiu de la Corona d’Aragó.

Altrament, el lector també ha de fer un esforç per endinsar-se en els codis i la realitat històrica d’un època on encara no hi ha present el concepte dels grans Estats-nació i on les fronteres són permeables en funció d’aliances, guerres i matrimonis. Un període en què es difícil traslladar les nomenclatures del present,

quan Espanya és el territori dominat pels musulmans i encara no és d’ús institucional la denominació de Catalunya. “El primer esment de Catalunya i els seus habitants, els ‘catalanenses’, és degut a la ploma d’Enrico Pisano, italià que escrigué sobre les gestes dels pisans a les Balears amb la col·laboració del comte barceloní Ramon Berenguer III entre 1114 i 1115”, escriu Garrido al pròleg. I afegeix: “Vet aquí que sorgeix per primera vegada en la història el nom d’un poble, amb el corònim derivat, l’etimologia del qual encara és un misteri”. Fet i fet, cap comte de la Marca Hispànica d’arrels carolíngies no s’havia intitulat “català”, cosa que no deixa de ser, segons Garrido, “una curiositat onomàstica bastant esbombada per aquells a qui, ahir i encara avui, encara molesta la singularitat històrica de Catalunya”.

Un mandat fructífer. Fill de Ramon Berenguer III i Dolça de Provença, Ramon Berenguer IV

es creu que nasqué a Barcelona entre 1113 i 1114, com s’ha dit adés, en un context històric de croades i guerres amb els almoràvits com la que va tenir lloc a Mallorca. A la mort del pare, l’any 1130, el nostre personatge hereta el comtat de Barcelona entre d’altres dominis. Un governant encara adolescent però amb caràcter que soluciona de manera resolutiva els primers problemes que se li plantegen, com ara un conflicte amb el veguer de Barcelona, Berenguer Ramon de Castellet.

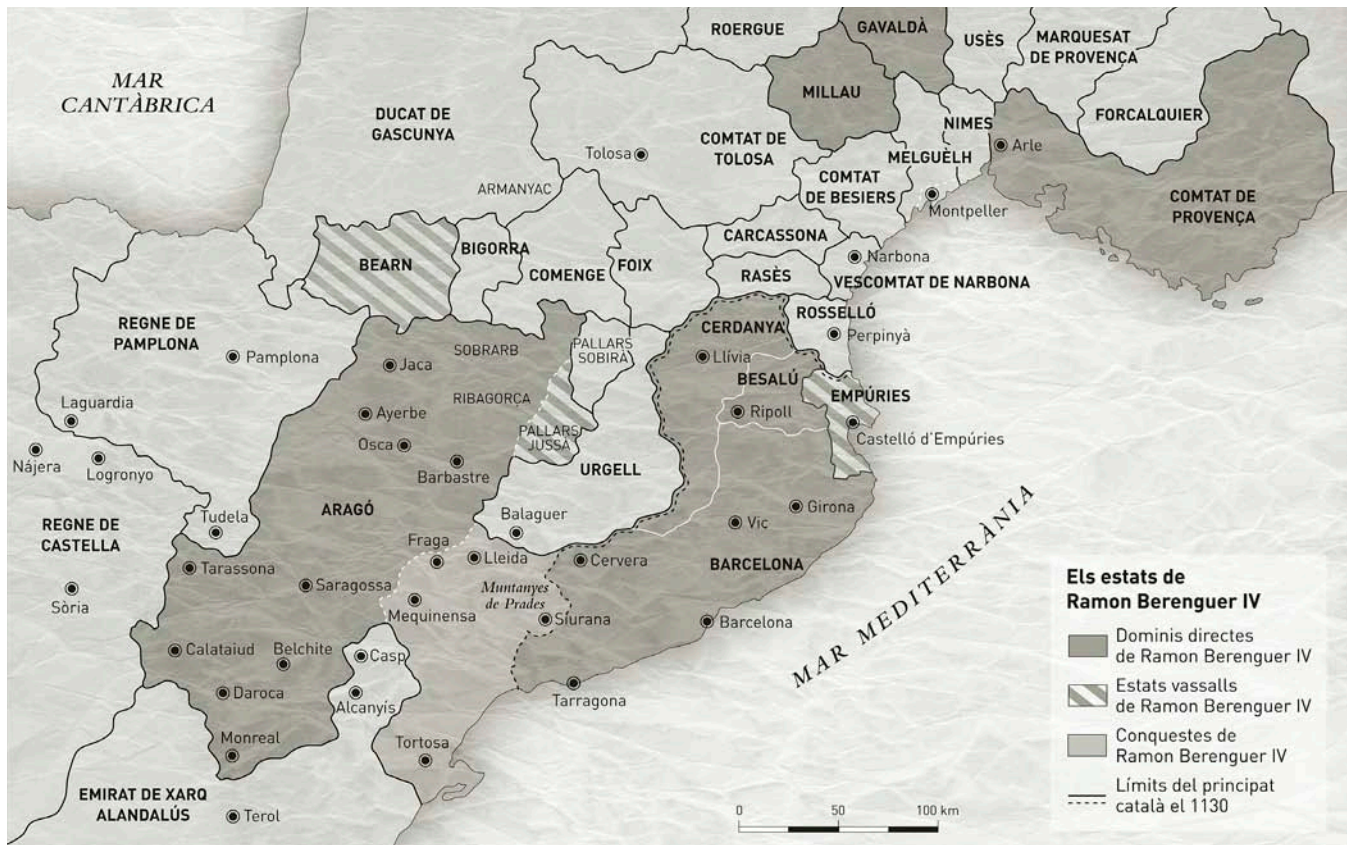
Encara jove, es produiria una gran fita del seu govern amb la unió amb Aragó. El governant aragonès, Ramir II, atabalat per diverses circumstàncies i pressions nobiliàries, decideix abdicar. Abans, tanmateix, ha de resoldre l’espinoso tema successori: la seua filla Peronella, encara un nadó, és retinguda a Castella, per Alfons VII, que vol casar-la amb el seu fill primogènit quan la menuda arribe a l’edat de fer-ho. Però no hi ha acord entre els mandatari aragonès i castellà. I Ramir II decideix cedir el regne i la seua filla Peronella (coneguda com a Urraca, a terres castellanès) a Ramon Berenguer IV. És l’any 1137. Tot i que el procés no culminaria fins l’any 1150, en què, finalment, Castella permet l’enllaç entre el comte de Barcelona i la princesa aragonesa, de 14 anys. Potser els llaços familiars ajudaren a desbloquejar la situació: Berenguer IV i Alfons VII són cunyats en virtut del casament del segon amb Berenguer, germana del primer.

Un altre pas en la consolidació de Berenguer IV com a governant fou el final del conflicte amb el Comtat d’Empúries, que, finalment, accedeix a retre vassallatge al comte de Barcelona. L’altre front important en territori cristià, la relació amb la Provença. Ambdós contenciosos es resoldran per la via de les armes.

L’altra gran petja històrica del governant es produeix en territori dominat pels musulmans en un context d’enfrontaments interns entre andalusins i també

Dibuix de Bernat Garrido per a la coberta del llibre, on recrea la possible indumentària guerrera del personatge.

Érem, som i serem

amb l'imperi nord-africà dels almo-ràvits, guerres on també participen, a conveniència econòmica o estratègica, mercenaris i senyors cristians. I, d'una altra banda, el xoc entre dos mons que conviuen però que es miren amb recel. Ramon Berenguer IV, un governant guerrer, com ho havien estat els seus predecessors, es marca com a objectiu la conquesta de Lleida i, al sud, de Tortosa, ambdues importants ciutats en

trucció d'Almeria, una base des de la qual els pirates assolen el Mediterrani occidental. A canvi, els cònsols genovesos es comprometen a participar en les campanyes contra Tortosa.

Almeria cau el 1147. L'any següent, un exèrcit d'uns 5.000 homes, segons els càlculs de Garrido en consultar les diverses fonts, parteix cap a Tortosa. La conquesta d'aquesta ciutat fou molt més complicada militarment que la

dari que, com adverteix Garrido, no està comprovat: absent l'exèrcit de Tortosa, els moros atacaren la ciutat amb el desig de reconquerir-la, intencions frustrades per l'esforç bèl·lic de les aguerrides dones tortosines.

El ben cert és que Berenguer IV, amb aquelles campanyes, i el posterior matrimoni amb Peronella, acaba de configurar els seus dominis. És l'apogeu del seu mandat. D'aquell matrimoni, a més, hi haurà cinc fills mascles i dues femelles. Com diu Garrido, "Peronella es passà encinta la major part de la seua vida conjugal amb Ramon Berenguer IV". El comte de Barcelona i príncep d'Aragó mor el 1162, en el cim del regnat, i genera versos i panegírics i l'aura a l'època d'heroi llegendari. Fins i tot de sant. No ho fou: als seus dominis hi hagué abusos i arbitriarietats contra els pagesos, impostos abusius i càstigs físics. Res inhabitual, d'una altra banda, no sols en l'Edat Mitjana, sinó en qualsevol període històric. Les restes del fundador de l'Estat català medieval serien enterrades, a petició pròpia, al monestir de Ripoll.

Berenguer IV participà en la campanya d'Almeria a canvi de suport dels genovesos per atacar Tortosa i Lleida

mans de musulmans. Al seu favor juga la descomposició a Alandalús de l'imperi almoràvit. Hi ha raons religioses –son pare obtingué del papa Pasqual II una butlla de croada per prendre Tortosa–, d'ambició i d'oportunitat.

Però, com ressalta sovint Josep-David Garrido, "la guerra és cara". Abans de mamprendre les seues campanyes a Tortosa i Lleida, Berenguer IV dóna suport a Gènova en la des-

d'Almeria. A l'octubre del 1148, amb l'hivern amenaçant els assetjadors, Berenguer IV es queda sense diners i ha de recórrer a l'ajut de l'Església i de la incipient burgesia barcelonina. Es reprèn el setge. I al desembre, veient que no arriba ajuda exterior de l'emir de València i Múrcia, Tortosa es rendeix amb condicions. Camp lliure per conquerir Lleida, Fraga i Mequinensa i perquè es produeix un fet llegendari

Xavier Aliaga